

Коростильова І. В.

викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Навчально-науковий гуманітарний інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв, Україна), krutiairine@gmail.com

ПЛЮРАЛІЗМ ДУМОК ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ФАКТОРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

В статті розглянуті підходи різних авторів щодо визначення факторів професійної орієнтації молоді, проаналізовані аспекти, на які автори роблять наголос у своїх роботах. В результаті узагальнення, виділено та описано дві групи факторів – зовнішні та внутрішні.

Ключові слова: фактори професійної орієнтації, молодь, професія, зовнішні фактори, внутрішні фактори, вища освіта

Процес професійної орієнтації – це довготривалий процес, що охоплює великий період життя людини – від появи перших професійних інтересів та схильностей в молодшому дитячому віці до остаточного формування та позиціонування себе в певній сфері працевлаштування.

Немає єдиної думки щодо факторів професійної орієнтації. В роботах соціологів можна виділити наступні фактори професійної орієнтації: соціальна позиція, позитивна успішність, територіальний фактор. В. В. Водзінська, С. Н. Іконнікова, М. Х. Тітма акцентують увагу на соціальних умовах, на локальному факторі – місці проживання, членстві в формальних та неформальних групах. І. С. Кон виділяє серед факторів вік, в якому здійснюється вибір професії, рівень інформованості та домагань особистості. На думку І. Н. Захарової існують групи спільних та регіональних факторів. До загальних факторів відносять фактори макросередовища, зміст яких залежить від суспільно-економічної структури суспільства, куди входять духовна культура суспільства, соціально-економічні умови життя людей, суспільні організації. До регіональних факторів автор відносить специфічні особливості

економічного та демографічного розвитку регіонів країни, наприклад культурно-освітній та професійний рівень родини, форми проведення вільного часу, професійно-технічні навчальні заклади.

О. В. Падалко вважає, що на процес професійної орієнтації здійснює вплив система розподілу праці, що залежить від рівня та характеру розвитку виробничих сил та пов'язана з цим динаміка соціальної структури. До цього ж переліку автор відносить стереотипи сприйняття. Таким чином, соціальна структура суспільства, соціально-економічні відносини в ньому, а також соціальні установки та диспозиції особистості відносяться до факторів, що оказують вплив на професійну орієнтацію особистості.

Також слід зупинитися на зовнішніх факторах професійного самовизначення, які відображають об'єктивну ситуацію в рамках якої відбувається формування професійної орієнтації особистості. Сукупність цих умов описує конкретну соціальну ситуацію в суспільстві та складається з чотирьох основних форм.

По-перше, це престиж професії, що визначає її привабливість для молоді та складається на основі реальної позиції представників певної професії в суспільстві. Але престиж є суб'єктивною характеристикою, і тому залежить від суб'єкта професійного самовизначення. Престиж професії – порівняльна оцінка членами суспільства соціальної значущості професії. Високий ступінь престижу професії робить її більш привабливою в очах молодих людей та таким чином мотивує професійний вибір. Наступною важливою характеристикою є затребуваність професії, що детермінує наявність робочих місць та гарантує працевлаштування по спеціальності. Також здійснює вплив на професійну орієнтацію предмет праці, тобто зміст професійної діяльності. Ще одним фактором зовнішньої умови професійної орієнтації є наявність чи відсутність можливості вступу в обраний вищий навчальний заклад. Цей фактор таж розглядається в різних аспектах: наявність чи відсутність необхідного рівня знань для вдалого вступу до вищого навчального закладу, умови прийому та вступу, високий та низький конкурс при вступу на спеціальність. Відображення об'єктивних умов у свідомості особистості з однієї сторони та соціально-

економічні умови з іншої визначають ступінь впливу соціальних інститутів та груп на професійний вибір особистості. Оскільки первинна соціалізація відбувається в родині, то батьки – це первинні агенти соціалізації, що впливають на професійну орієнтацію особистості. Особливістю такого впливу є його довготривалість, оскільки він має місце на різних етапах професійного самовизначення та проявляється в таких аспектах: соціальний статус батьківської родини, тобто освітній рівень батьків, їх економічне положення. Цей показник встановлює вихідні умови для професійної орієнтації. Другим важливим фактором є сімейні традиції у виборі професії, а також вплив батьків на ціннісні уявлення своїх дітей.

М. В. Воробйова та С. М. Тіщенко виділяють такі три групи факторів професійної орієнтації: 1) фактори, пов'язані з засвоєнням знань, які будуть потрібні в професійній діяльності; 2) фактори, пов'язані з засвоєнням умінь та навичок, що будуть необхідні для майбутньої професії; 3) фактори, що пов'язані з засвоєнням позитивного відношення до майбутньої діяльності. Такий підхід дозволяє виділити три складові формування професійної мотивації у студентів: когнітивного, діяльнісного та мотиваційного.

В. Л. Осовський та ряд авторів (Л. А. Аза, А. І. Вишняк, Є. І. Головаха, В. С. Магун) зазначають, що вибір професії, що є першим етапом вибору свого місця в житті, є вільним вибором кожної особистості, то важливо досліджувати трудові орієнтації молоді, її життєві плани, суб'єктивні вподобання щодо вибору тієї чи іншої професії. Аля ця свобода професійного вибору не означає повної відсутності соціальних детермінант самого акту вибору. Саме тому вище згадані автори виділяють три групи факторів, що мають вплив на вибір професії.

В першу групу дослідники відносять фактори соціальної структури, які встановлюють той соціальний простір, в рамках якого можливий вибір професії. Згідно з характером самої соціальної структури цей простір може бути організований в формі чітко виражених групових та класових бар'єрів або являти собою сукупність ролей, що повинні бути заповнені в результаті професійного відбору. Таким чином соціальна структура обмежує ступінь

детермінованості вибору кожної людини в рамках індивідуальних меж. Наприклад, якщо соціальний простір обмежується класовими бар'єрами, то індивідуальний вибір детермінований приналежністю до певної групи та соціального класу. Як зазначають автори, в соціалістичному суспільстві має місце відкритий соціальний простір, тому заповнення соціальних позицій відбувається через особистісний відбір, але при цьому велику роль грає ситуативний фактор. Хоча автори не виключають важливості класового фактору, а лише підкреслюють його інтенсивність.

В другу групу факторів професійної орієнтації автори виділяють фактори, пов'язані з історичним етапом в розвитку конкретної соціальної структури. Саме специфіка історичного етапу формує досвід цілих поколінь, чим визначає професійні біографії. Як приклад слід згадати комсомольців 20х років, покоління періоду війни та складнощі становлення післявоєнного покоління.

Третю групу факторів становлять специфічні ситуативні фактори. Це, перш за все, здібності та характерологічні якості самих індивідів, що можуть бути виведені з особливостей соціальної структури суспільства.

В. П. Потапов виділяє дві групи факторів: інтровертивні та екстравертивні. Серед інтровертивних факторів, що зводяться переважно до особистості (крім досить звичайного для підлітка бажання займатися улюбленою справою) виділяють намагання жити спокійно та забезпечено, отримувати високу заробітну платню, мати багато вільного часу, працювати творчо, мати чисту та легку роботу, здатність до самовдосконалення, бачити результати своєї праці. До екстравертованих факторів, що орієнтовані переважно на суспільство, оточуюче середовище, автор відносить: брати участь в суспільній діяльності, просування по службі, спілкування з людьми, досягнення високого соціального положення, біти корисним суспільству, заслужити повагу товаришів, працювати в дружному колективі.

Досить цікавлю є думка М. Н. Руткевича. Аналізуючи об'єктивні (вимоги суспільства) та суб'єктивні (особисті вподобання) фактори, він намагається дати відповідь на питання «Як взаємодіють суспільні потреби та життєві плани молоді через систему освіти?». Автор вважає важливим розглянути вплив

суспільних потреб на професійні плани молоді та навпаки через систему освіти, яка поєднує в собі і об'єктивні, і суб'єктивні фактори. Ця позиція є важливою, оскільки в сучасних умовах потреби суспільства підводяться до особистих інтересів молодих людей через систему освіти, тому що підготовка до праці вимагає відповідного рівня освіти та професійної кваліфікації. Абітурієнти, що вперше постають перед самостійним вибором подальшого життєвого шляху, стикаються з об'єктивним фактором наявності «місць» у вищих навчальних закладах. Таким чином, навчальні заклади з профілем навчання, територіальним розташуванням, правилами вступу, матеріальними умовами прийому для майбутніх студентів є важливою складовою об'єктивних факторів, що не залежать від волі молодої людини, але що тим чи іншим чином визначає та детермінує майбутні професійні та життєві плани особистості. З іншої сторони, всі вищі навчальні заклади, правила прийому, строки навчання, розмір стипендії та інше є втіленням в життя рішень державних органів. Всі ці показники, що входять в державний план, відображають потреби населення, оскільки вони пройшли через їх свідомість. Це відображення закріплено в державних законах та розпорядженнях та відтворюється через систему вищої освіти. Саме тому, на думку М. Н. Руткевича, система освіти, яка виступає по відношенню до молоді як об'єктивний фактор професійної орієнтації, виступає одночасно і суб'єктивним фактором, тобто тим, що залежить від свідомої діяльності людей.

Отже, аналізуючи фактори професійної орієнтації, слід звернути увагу на те, що дослідники переважно роблять акцент на зовнішніх факторах, які відображають об'єктивну ситуацію в рамках якої відбувається формування професійної орієнтації особистості, що є природнім для соціології. Сукупність цих умов описує конкретну соціальну ситуацію в суспільстві. Але також слід брати до уваги вибір і суб'єктивні фактори, оскільки вибір професії є першим етапом вибору свого місця в житті, вільним вибором кожної особистості, то важливо досліджувати трудові орієнтації молоді, її життєві плани, суб'єктивні вподобання щодо вибору тієї чи іншої професії. Аля ця свобода професійного вибору не означає повної відсутності соціальних детермінант самого акту

вибору, тому для найбільш ґрунтовного аналізу професійної орієнтації слід звертати увагу і на об'єктивні, зовнішні, макрофактори, так і на суб'єктивні, внутрішні, мікрофактори.

Узагальнюючи думки науковців щодо факторів професійної орієнтації, можна виділити дві групи мотивів: зовнішні та внутрішні. До внутрішніх факторів слід віднести комплекс суб'єктивних бажань, здібностей, можливостей особистості, а до зовнішніх – об'єктивні вимоги суспільства, зовнішні по відношенню до індивіда, що обмежують можливості професійного вибору. Тому зовнішні включають в себе історичний етап розвитку суспільства, соціально-економічні умови, класові бар'єри, професійні ролі. Внутрішні в свою чергу включають опосередковані та неопосередковані фактори. Неопосередковані включаються в сам процес діяльності та відповідають соціально значущим цілям та цінностям, а опосередковані пов'язані з цілями та цінностями, що знаходяться поза професійною діяльністю. До неопосередкованих факторів професійної діяльності слід віднести пізнавальні (самоосвіта, орієнтація на отримання нових знань, творча діяльність), та фактори особистості (потреба в інтелектуальному та духовному розвитку, намагання розширити власні вміння та навички). До опосередкованих факторів – соціальні усвідомлення важливості отримання вищої освіти, відповідальність, престиж вищої освіти, соціальна та групова ідентифікація, схвалення) та фактори досягнення (отримати високооплачувану роботу, бути максимально вигідним на ринку праці).

Література

1. Аза Л. А., Поддубный В. А., Ручка А. А. Ценностные ориентации рабочей молодежи. Киев: Наук, думка, 1978. 203 с.
2. Атутов П. Р., Климов Е. А. Проблемы психологического обеспечения подготовки молодежи к труду и выбору профессии. *Вопр. психологии*. 1984. № 1. С. 13–19.
3. Блинов Н. М. Социология молодежи: достижения и проблемы. *Социол. исслед.* 1982. № 2. С. 7–15.

4. Богданович И. И. Занятость и профессиональная ориентация в сфере научной деятельности: дис. ... канд. экон. наук: 08.09.02 / НАН Украины; Научно-исследовательский центр по проблемам занятости населения и рынка труда. Киев, 1997. 183 с.

5. Вишневский Ю. Р., Шапко В. Т. Социология молодежи. Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2008.

6. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. Киев: Наукова думка, 1988.

7. Зоська Я. В. Соціокультурні чинники споживання послуг вищої освіти у регіоні: дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Гуманітарний ун-т «Запорізький ін-т держ. та муніципального управління». Запоріжжя, 2007. 256 с.

8. Константиновский Д. Л. Стремление к образованию – ресурс более ценный, чем нефть и газ. Аналитика. URL: www.polit.ru (дата обращения: 10.10.2019 г.).

9. Матусевич В. А., Оссовский В. Л. Социально-психологические предпосылки выбора профессии. *Философская мысль*. 1987. № 4. С. 109–118.

10. Нечаев В. Я. Новые подходы в социологии образования. *СОЦИС*. 1999. № 11. С. 84–90.

11. Чорноволенко В. П., Оссовський В. Л., Паніотто В. І. Динаміка престижу і привабливості професії. *Філософ. думка*. 1983. № 4. С. 91–98.

Korostiliova I. V., Instructor of the Department of Social and Humanitarian Sciences, Educational and Research Institute of Humanities of Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), krutiairine@gmail.com

Pluralism of thoughts on determining the factors of professional orientation

The article deals with the approaches of different authors in determining the factors of youth professional orientation, the aspects that the authors emphasize in their works are analyzed. As a result of generalization, two groups of factors are identified and described – external and internal.

Key words: professional factors, youth, profession, external factors, internal factors, higher education

